

MAKTAB GEOGRAFIYA TA'LIMIDA KO'RGAZMALI MATERIALLARNING DIDAKTIK ROLI

Abdurahimova Iroda Rustambek qizi

Namangan davlat universiteti Geografiya mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

E-mail: irodarahmonberdiyeva3@gmail.com

Telefon raqam: +998 934886737

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18173271>

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumta'lim maktablarida geografiya darslarida ko'rgazmali materiallardan foydalanishning didaktik ahamiyati va metodik jihatlari keng yoritiladi. 8–9-sinflarda o'qitiladigan geografiya mavzularini o'quvchilarga tushunarli va samarali yetkazishda xaritalar, diagrammalar, jadvallar, infografikalar va raqamli resurslarning roli o'rganiladi. Maqolada ko'rgazmali materiallarning o'quvchilarning bilimini mustahkamlash, mantiqiy va hududiy tafakkurini rivojlantirish, darsga bo'lgan qiziqishini oshirish va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishdagi ahamiyati ko'rsatib o'tiladi. Shuningdek, dars jarayonida ko'rgazmali vositalardan foydalanishning metodik tavsiyalari, amaliy misollar va samarali yondashuvlar taqdim etilgan.

Kalit so'zlar: maktab geografiyasi, ko'rgazmali materiallar, didaktik roli, ta'lim samaradorligi, xarita, infografika, interaktiv vositalar.

ДИДАКТИЧЕСКАЯ РОЛЬ НАГЛЯДНЫХ МАТЕРИАЛОВ В ШКОЛЬНОМ ОБУЧЕНИИ ГЕОГРАФИИ

Абдурахимова Ирода Рустамбек кызы

Государственный университет Наманган, магистрант 1 курса, специальность
«География»

E-mail: irodarahmonberdiyeva3@gmail.com

Телефон: +998 934886737

Аннотация: В данной статье подробно рассматривается дидактическое значение и методические аспекты использования наглядных материалов на уроках географии в общеобразовательной школе. Особое внимание уделяется урокам географии для 8–9 классов, где сложные темы могут быть эффективно и доступно представлены с помощью карт, диаграмм, таблиц, инфографики и цифровых ресурсов. Показано, что наглядные материалы способствуют укреплению знаний учащихся, развитию логического и пространственного мышления, повышению интереса к учебному процессу, а также формированию навыков самостоятельного анализа и критического мышления. В статье приведены методические рекомендации, практические примеры и эффективные подходы к интеграции наглядных средств в образовательный процесс.

Ключевые слова: школьная география, наглядные материалы, дидактическая роль, эффективность обучения, карта, инфографика, интерактивные средства.

DIDACTIC ROLE OF VISUAL MATERIALS IN SCHOOL GEOGRAPHY EDUCATION

Abdurahimova Iroda Rustambek kizi

Namangan State University, 1st-year Master's student, Geography specialization

E-mail: irodarahmonberdiyeva3@gmail.com

Phone: +998 934886737

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of the didactic significance and methodological aspects of using visual materials in geography lessons at general education schools. Special attention is given to 8th–9th grade geography lessons, where complex topics can be effectively and clearly presented using maps, diagrams, tables, infographics, and digital resources. It is demonstrated that visual materials contribute to the consolidation of students' knowledge, the development of logical and spatial thinking, the enhancement of lesson engagement, as well as the formation of independent analysis and critical thinking skills. The article presents methodological recommendations, practical examples, and effective approaches for integrating visual tools into the educational process.

Keywords: school geography, visual materials, didactic role, educational effectiveness, map, infographic, interactive tools

Kirish. Maktab geografiya ta'limi o'quvchilarda tabiiy va ijtimoiy-geografik jarayonlarni tushunish, hududiy va iqtisodiy farqlarni anglash, geografik mantiq va tafakkurini rivojlantirishga yordam beradi. 8–9-sinf geografiya darslari murakkab mavzularni o'z ichiga oladi, jumladan: sanoat tarmoqlari, qishloq xo'jaligi hududiy taqsimoti, transport tizimlari va iqtisodiy resurslar joylashuvi. Shu sababli, mavzularni og'zaki tushuntirish yetarli bo'lmaydi, o'quvchilarni faol jalb etish va mavzuni vizual tarzda tasavvur qilish zaruriy ahamiyat kasb etadi.

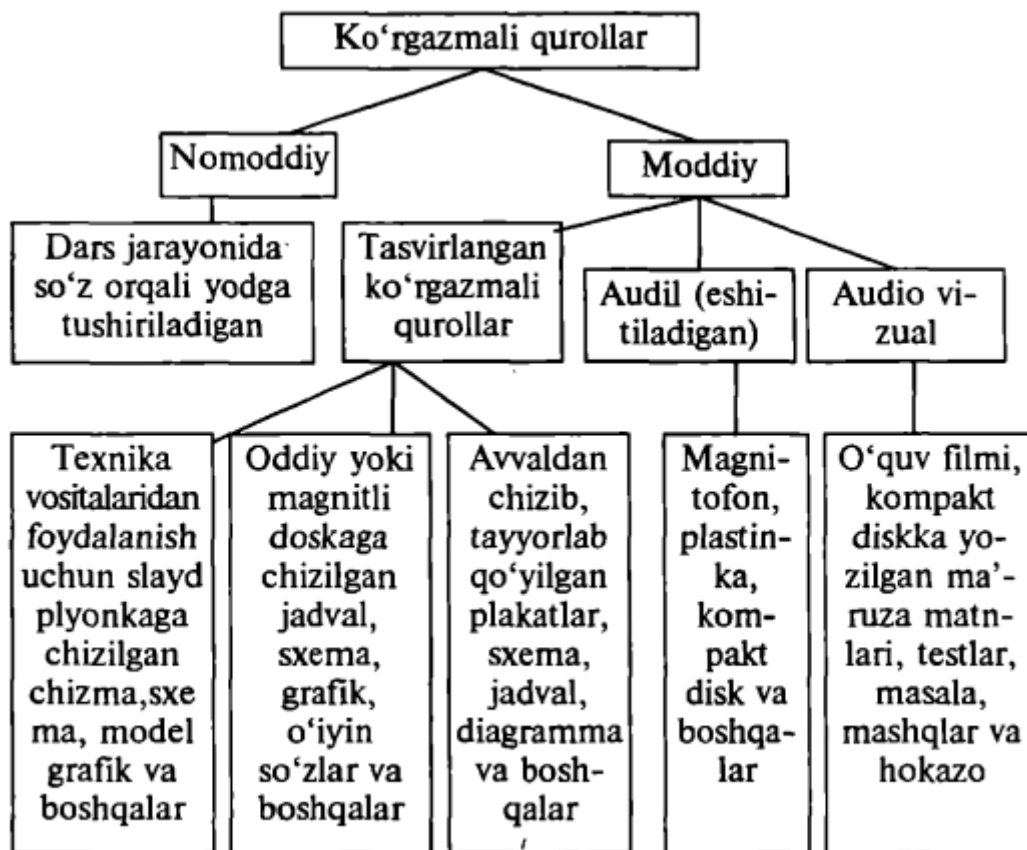
Ko'rgazmali materiallardan foydalanish dars samaradorligini oshirish, o'quvchilarning qiziqishini uyg'otish, mavzuni tez o'zlashtirish va mustaqil tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bois, maktab geografiya darslarida ko'rgazmali vositalardan foydalanishning metodik jihatlarini o'rganish dolzarb va amaliy ahamiyatga ega.

Adabiyotlar tahlili. Ko'rgazmalilik tamoyili pedagogika fanida Ya.A.Komenskiy, K.D.Ushinskiy kabi olimlar tomonidan ilmiy asoslab berilgan.[7] Unga ko'ra, bilimlar o'quvchilar tomonidan sezgi organlari orqali qabul qilinganda samaraliroq o'zlashtiriladi. Zamonaviy pedagogikada esa vizual tafakkur, multimodal ta'lim va raqamli didaktika nazariyalari ushbu tamoyilning ahamiyatini yanada oshirmoqda.

Asosiy qism. Ko'rgazmali materiallar ta'lim jarayonida o'quvchilarning bilimlarini mustahkamlash, mavzuni vizual tarzda tasavvur qilish va mustaqil tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Didaktik jihatdan ular:

- mavzuni tez va samarali tushunishga yordam beradi;
- mantiqiy va hududiy tafakkurini rivojlantiradi;
- darsga bo'lgan qiziqishni oshiradi;
- murakkab iqtisodiy-geografik jarayonlarni vizual tasvirlash imkonini beradi.[1]

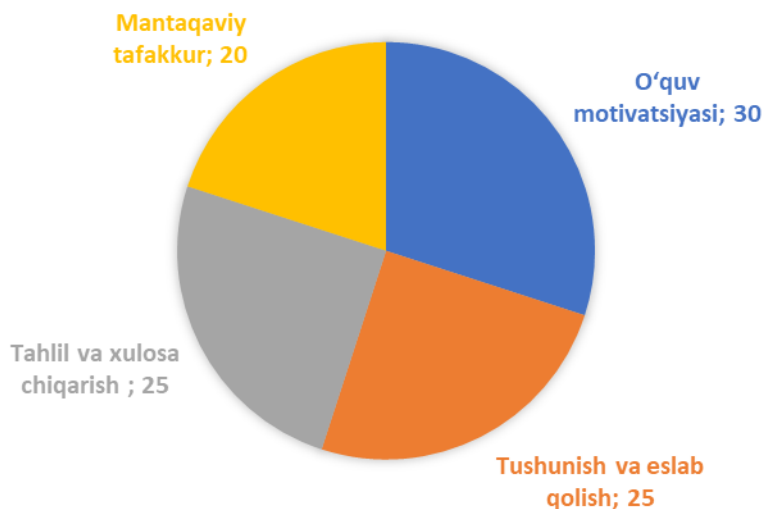
Ko'rgazmali qurollar yordamida bir vaqtning o'zida muhokama qilinayotgan savolni, axborotni ham eshitish, ham ko'rish orqali qabul qilish shubhasiz o'quvchilarni puxta bilim olishlariga yordam beradi. Taraqqiyotning o'zi bir tomondan fanni chuqur o'zlashtirishni zarur qilib qo'ysa, ikkinchi tomondan turli - tuman yangi metodlar, ko'rgazmalilikni oshirish, texnik vositalardan foydalanish, ularni qo'llashni takomillashtirish orqali bilim olishni osonlashtirish, qiziqarli jarayonga aylantirishga yordam beradi.[6] Ko'rgazmali qurollar xilma -xil. Ko'rgazmalilik, odatda, xayolan ko'z o'ngiga keltirish bilan yoki namoyish qilish bilan ta'minlanadi. Ko'rgazmali qurollar: nom oddiy va moddiy turlarga bo'linadi (quyidagi chizma):[2]

1-rasm: Ko'rgazmali qurollarni turlari [2]

Ko'rgazmali materiallar turli shakl va uslublarda bo'lib, har biri o'quv jarayonida alohida didaktik vazifani bajaradi. Masalan, xaritalar geografik va iqtisodiy ma'lumotlarni vizual tarzda ifodalaydi, hududiy farqlarni ko'rsatadi va resurslar hamda tarmoqlar joylashuvini solishtirish imkonini beradi.[9] Shu bilan birga, diagrammalar va grafiklar aholi soni, ishlab chiqarish hajmi, eksport-import ko'rsatkichlari yoki iqtisodiy o'sish statistikasi kabi murakkab ma'lumotlarni oddiy va ixcham tarzda taqdim etadi, bu esa o'quvchilarda tahlil qilish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Jadvallar va sxemalar esa ma'lumotlarni tizimli ravishda taqdim etib, tarmoqlar tuzilmasi, hududiy taqsimot va resurslar bo'yicha solishtirishni osonlashtiradi.

KO'RGAZMALI MATERIALLARNING ASOSIY TA'SIR YO'NALISHLARI (% HISOBIDA)

2-rasm: Ko'rgazmali materiallarning asosiy ta'sir yo'nalishlari

Izoh: ushbu diagramma muallif tomonidan keltirilgan ma'lumotlar asosida tuzildi

Zamonaviy ta'lim jarayonida infografikalar va raqamli vositalarning roli oshgan. Infografikalar murakkab jarayonlarni ixcham va tushunarli tarzda ifodalaydi, masalan, ishlab chiqarish zanjirlari, transport tizimlari yoki suv resurslari taqsimoti bo'yicha. Raqamli va interaktiv vositalar, jumladan onlayn xaritalar, elektron taqdimotlar, interaktiv diagrammalar, videoroliklar va geoinformatsion tizimlar (GIS) darsni yanada zamonaviy va interaktiv qiladi, o'quvchilarning diqqatini jalb etadi hamda mustaqil ish jarayonini samarali qiladi.

Ko'rgazmali materiallar maktab geografiya ta'limida o'quvchilarning bilimini mustahkamlash, mavzuni tez tushunish va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Ularning didaktik ahamiyati quyidagi asosiy jihatlarida namoyon bo'ladi:

Pedagogik jihat	Izoh va ta'siri	Misol
O'quv motivatsiyasi	Vizual materiallar darsga qiziqishni oshiradi, o'quvchilarni faol ishtirokga chorlaydi	Interaktiv xarita yordamida o'quvchilar hududlararo farqlarni o'rganish va muhokama qilish
Tushunish va eslab qolish	Ma'lumotni ko'rish orqali eslab qolish tezlashadi, murakkab mavzular oddiylashtiriladi	Diagramma yoki jadval orqali iqtisodiy resurslar taqsimoti va ishlab chiqarish hajmi ko'rsatiladi
Tahlil va xulosa chiqarish	Diagramma va grafiklar orqali o'quvchilar statistik ma'lumotlarni o'rganib, mantiqiy xulosalar chiqaradi	Aholi soni o'sishi yoki qishloq xo'jaligi mahsulotlari hajmini tahlil qilish
Hududiy va mintaqaviy tafakkur	Xaritalar orqali o'quvchilar hududlararo farq va	Iqtisodiy xarita yordamida sanoat va transport

	resurslar taqsimotini tushunadi	tarmoqlari joylashuvi ko'rsatiladi
--	------------------------------------	---------------------------------------

Ushbu jadval ko'rgazmali materiallarning ta'lim jarayonida qanday funksiyalarni bajarishini va ularning o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini shakllantirishdagi ahamiyatini aniq ko'rsatadi. Shuningdek, vizual vositalar darsni qiziqarli, interaktiv va samarali qilishini ham tasdiqlaydi.

Maktab geografiya darslarida ko'rgazmali materiallardan samarali foydalanish uchun ularni dars mavzusiga to'g'ri moslashtirish muhim ahamiyatga ega. Materiallar faqat namoyish qilinmasdan, balki o'quvchilarning faol ishtirokini rag'batlantirishga xizmat qilishi kerak. Shu bilan birga, o'quvchilarni tahlil qilish, taqqoslash va guruh bo'lib ishlash imkoniyatlari bilan ta'minlash dars samaradorligini oshiradi.[3]

Dars jarayoni bosqichma-bosqich yondashuv asosida tashkil qilinishi zarur. Mavzuni tushuntirish, mustaqil ishlash va muhokama qilish bosqichlarini uyg'unlashtirish orqali o'quvchilar mavzuni chuqurroq o'zlashtiradi va mavzuga nisbatan tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Zamonaviy texnologiyalar va interaktiv vositalardan foydalanish esa ta'lim jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi. Masalan, geoinformatsion tizimlar (GIS), Google Earth, onlayn diagramma va infografikalar murakkab ma'lumotlarni vizual tarzda tushunishga yordam beradi.[4;5]

Amaliy jihatdan, ko'rgazmali materiallardan foydalanish bir qator mavzularda aniq namoyon bo'ladi. Masalan, "O'zbekiston sanoat tarmoqlari" mavzusida iqtisodiy xaritalar va diagrammalar orqali hududiy va tarmoqlararo farqlarni tahlil qilish, "Qishloq xo'jaligi hududiy taqsimoti" mavzusida infografika va interaktiv onlayn xaritalardan foydalanish o'quvchilarga hududiy resurslarni solishtirish imkonini beradi. Shuningdek, "Transport va kommunikatsiya tizimi" mavzusida xarita, diagramma va interaktiv taqdimot yordamida tarmoq xaritasi va transport yo'nalishlarini o'rganish o'quvchilarning mantiqiy va hududiy tafakkurini mustahkamlaydi.

Qo'shimcha metodik tavsiyalar sifatida darslarda multimedia vositalaridan foydalanish, guruh ishlari orqali tahliliy vazifalar berish va o'quvchilarning mustaqil ishini rag'batlantirish tavsiya etiladi. Misol uchun, xarita asosida iqtisodiy zonalarini aniqlash, diagramma yoki jadval yordamida xulosa chiqarish va mavzuni qisqacha taqdim etish orqali o'quvchilarning amaliy ko'nikmalari rivojlantiriladi. Baholash jarayonida ham vizual materiallar ishtirok etishi, masalan, o'quvchilarning diagramma, xarita yoki infografika yordamida javob berishi, ta'lim sifatini oshiradi va o'quv jarayonini yanada interaktiv qiladi.[8;10]

Xulosa. Maktab geografiya ta'limida ko'rgazmali materiallardan foydalanish dars samaradorligini oshiradi, o'quvchilarning mavzuni tushunishini yengillashtiradi va mantiqiy, hududiy tafakkurini rivojlantiradi. To'g'ri tanlangan va metodik jihatdan puxta qo'llangan vositalar o'quvchilarning bilimini mustahkamlaydi, darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Darsni yanada samarali qilish uchun materiallar mavzuga mos tanlanishi, o'quvchilarning faol ishtirokini rag'batlantirishi va interaktiv vositalardan foydalanishi tavsiya etiladi. Multimedia, animatsiya, onlayn xaritalar va geoinformatsion tizimlar darsni qiziqarli va amaliy qiladi. Shu bilan birga, diagramma, jadval va xaritalar yordamida o'quvchilar tahlil va xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Umuman olganda, maktab geografiya ta'limida ko'rgazmali materiallarning puxta va samarali qo'llanilishi darsni interaktiv, amaliy va o'quvchilarga qiziqarli qiladi hamda ularning geografik tafakkurini sezilarli darajada oshiradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Abduraxmonov B.M., Isabayeva D.A. Geografiya ta'limida didaktik materiallardan foydalanish: zamonaviy yondashuvlar // Zenodo. — 2025. — DOI:10.5281/zenodo.15632787 — URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15632787>
2. D. Tojiboyeva, A. Yo'ldoshev. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi. Darslik. T.: «Aloqachi», 2009, 568 bet.
3. Ismoilov J.K. Ta'lim tarbiya tizimida geografiya o'qitish metodikasi // Namangan davlat pedagogika instituti jurnali. — 2023. — URL: <https://journal.namspi.uz/file/2025011106055901.pdf>
4. Ixvoldinova F.N. Geografiya fanidan o'quv ko'rgazmali qurollar bo'yicha maqola // Scientific-JL.com. — 2025. — URL: <https://scientific-jl.com/ilm/article/view/28274>
5. Mirzaev A. Geografiya fanini o'qitish metodikasi. — Toshkent: Nashriyot, 2021. — 256 b. — ISBN 978-9943-50-XXXX
6. Mustafоеva F. Pedagogik texnologiyalar va geografiya ta'limi. — Toshkent: Nashriyot, 2023. — 198 b. — URL: <https://elib.uz/uz-nashrlar>
7. Qodirov X. O'quvchilarda vizual tafakkur va ko'rgazmali o'qitish. — Samarkand: Nashriyot, 2020. — 184 b.
8. Rahmanov S. Ko'rgazmali vositalar va ta'lim jarayoni nazariyasi. — Namangan: Nashriyot, 2022. — 210 b.
9. Rustamova M.A. Maktab geografiya darslarida ko'rgazmali vositalar va ta'lim texnologiyalari // Zenodo. — 2025. — URL: <https://zenodo.org/records/15711565>
10. Shuxratova M.A., Xodjaniyazova Sh.E. Geografiya o'qitishning ko'rgazmali metodlari // TADQIQOTLAR.UZ. — 2024. — №49(1). — P.146–148. — URL: <https://scientific-jl.org/tad/article/view/1381>